

УДК 37.091.279.7:005.336.2-051:174
DOI: 10.24144/2524-0609.2021.49.198-202

Смагіна Таїса Миколаївна

кандидат педагогічних наук

кафедра методики викладання навчальних предметів, завідувачка

КЗ «Житомирський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Житомирської обласної ради

м. Житомир, Україна

smagina1967@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0003-0659-5431>

ДЕОНТОЛОГІЧНИЙ СКЛАДНИК ОЦІНЮВАЛЬНО-АНАЛІТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГА

Анотація. Із затвердженням професійного стандарту вчителя виникла необхідність в якісно іншій підготовці педагога, що дає змогу поєднувати фундаментальність професійних базових знань з інноваційністю мислення і практико-орієнтованим дослідним підходом до реалізації нового формату оцінювання. Аналіз професійного стандарту вчителя спонукає до більш детального визначення й осмислення ціннісної сфери професійної діяльності педагога. Саме тут, на нашу думку, мають бути використані здобутки відносно нової сфери наукового знання – педагогічної деонтології. Метою статті є виявлення і визначення місця деонтологічного складника в межах оцінювально-аналітичної компетентності педагога за формулюванням професійного стандарту вчителя. На основі порівняльного аналізу літературних джерел сформульовано авторські висновки. Мотиваційно-ціннісний (особистісний) компонент структури оцінювально-аналітичної компетентності яскраво виявляє особистісні риси педагога, що дає можливість розкрити мотиви і прагнення учнів. Це дає підставу визначити мотиваційно-ціннісний (особистісний) компонент як деонтологічний складник оцінювально-аналітичної компетентності педагога. Він має стати спусковим механізмом справедливого та мотивувального оцінювання, що дасть змогу учневі/-ці відчути себе цінним/-ою і знаходити сенс у навчанні. Педагог формує у себе певні моделі професійної поведінки, які є виявленням сформованості його оцінювально-аналітичної компетентності.

Ключові слова: компетентність; професійна компетентність; оціночно-аналітична компетентність; деонтологічна складова.

Вступ. Чинна реформа освіти в Україні постає як цілеспрямований процес, що включає всі необхідні фази: задум майбутнього (нового) стану освіти, визначення цілей, планування в просторі та часі. Концептами процесу стали положення Концепції НУШ, законів України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», освітніх і професійних стандартів [1; 2; 3].

Саме стандартизація результатів освітньої діяльності стала найважливішим викликом реформи, тому що пов'язана зі створенням єдиного освітнього простору на основі вимог оновленого Державного стандарту початкової освіти та процесуального правонаступництва Державного стандарту базової загальної освіти [4], які мають забезпечити єдині вимоги до результатів навчання й умови переходу до нової якості освітніх послуг.

Отже для реалізації вимог освітніх стандартів потрібна змістовна і технологічна трансформація системи освіти: оновлення не тільки змісту обов'язкової частини основних загальноосвітніх програм, а й в цілому навчально-методичних комплексів, технологічних інструментів освітнього процесу, програм навчання та розвитку професійних компетентностей педагогічних працівників, ресурсного забезпечення системи освіти. Механізм реалізації орієнтований на стандартизацію вимог як до самого простору школи, освітніх програм закладу освіти (комплексів модельних навчальних програм початкової та базової школи), так і на стандартизацію вимог до вчителя.

Модернізація системи освіти в Україні кардинально змінила «портрет» сучасного педагога та вимоги до його діяльності. Є запит на фахівців, які не тільки добре знають свій предмет, а й мають сформовану гнучку професійну самосвідомість, емоційний інтелект та комунікативні навички, орієнтовані на креативність, інноваційність, підприємливість. Виникла потреба в створенні дорожньої карти розвитку

професіоналізму педагогів України.

Першим кроком на шляху реалізації карти став Професійний стандарт вчителя початкових класів 2018 року, який затвердили на національному рівні.

Наступним кроком було затвердження в грудні 2020 року професійного стандарту за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)» [3].

Професійний стандарт – це нормативний акт, який регламентує діяльність працівників системи освіти, визначаючи основні трудові функції працівника з відповідними компетентностями. Але аналіз професійного стандарту вчителя спонукає до більш детального визначення й осмислення ціннісної сфери професійної діяльності педагога. Саме тут, на нашу думку, мають бути використані здобутки відносно нової сфери наукового знання – педагогічної деонтології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, невирішеної раніше частини загальної проблеми. Зацікавленості педагогів і дослідників деонтологічною проблематикою в освіті посприяла захищена в 2003 р. докторська дисертація М. Васильєвої «Теоретичні основи деонтологічної підготовки педагога». До того часу проблематика деонтології як науки про імператив трудових обов'язків була актуальною переважно для медиків, правознавців й управлінців. М. Васильєва посприяла розробці теоретико-методичних основ деонтологічної підготовки майбутнього педагога, основ формування нормативної поведінки фахівця освітньої галузі та ін. [12].

Ю. Шевченко здійснила детальний аналіз тлумачення поняття деонтології у вітчизняних та зарубіжних словниках та детально розкрила зміст педагогічної деонтології в навчально-методичному посібнику [10].

Можемо констатувати, що основні положення й принципи педагогічної деонтології вже визначені та стали предметом глибокого наукового аналізу вітчизняних дослідників. Водночас деонтологічні складники відсутні в текстах новостворених професійних стандартів, в підходах до визначення та інтерпретації трудових функцій і професійних компетентностей вчителів. Трудові функції педагогічних працівників розкриваються виключно через комплекс знань, умінь і навичок. Ціннісні, мотиваційно-ставленеві компоненти професійних компетентностей не знайшли необхідного відображення в цих документах.

Мета статті: виявлення і визначення місця деонтологічного складника в межах оцінювально-аналітичної компетентності педагога за формулюванням професійного стандарту вчителя.

Методи дослідження: теоретичний аналіз та узагальнення літературних джерел з використанням порівняльного аналізу.

Виклад основного матеріалу. Завдяки законодавчому унормуванню понятійного апарату освітнього процесу (Законі України «Про освіту» 2017

року [2]), а також ґрунтовним дослідженням вітчизняних науковців: Н. Бібік, О. Локшиної, О. Овчарук, Л. Паращенко, О. Пометун, О. Савченко, І. Смагіна, Т. Смагіної, О. Шуневич ми можемо послуговуватися усталеною понятійно-термінологічною системою сфери компетентісно зорієнтованого навчання.

І. Смагін [5] за результатами аналізу 31 автореферату кандидатських і докторських дисертацій, захищених в Україні з проблематики професійних компетентностей, зазначає, що найбільш продуктивним підходом до розуміння сутності цього феномену є нормативно-функціональний.

У нашому дослідженні беремо за основу визначене Законом України «Про освіту» поняття компетентності як динамічної комбінації знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність [1]. А структурною основою професійної компетентності будемо вважати поєднання трьох складників, визначених у публікації І. Смагіна [5] (рис. 1).

Рис.1 Складники професійної компетентності педагога

Професійну компетентність педагога ми будемо розглядати, як багаторівневе утворення, що характеризує «природний стан людини».

Спрямованість освітнього процесу на формування ключових і предметних компетентностей, а також наскрізних умінь вимагає перегляду критеріїв та створення нової системи оцінювання результатів навчання учнів. Така спрямованість має стати основою результативності освітнього процесу.

До 2020 року в українській педагогічній науці використовувалися поняття: інформаційно-аналітична компетентність (Н. Величко, І. Гириловська, А. Гуралюк, Д. Закатнов, Л. Майборода, В. Паржницький, В. Ягупов,) [6], оцінювальна компетентність (О. Шуневич) [7], проектно-аналітична компетентність (Ю. Мельничук) [8].

З огляду на актуальність процесів оцінювання в професійний стандарт 2020 року до трудової функції Г «Управління освітнім процесом» включили оцінювально-аналітичну компетентність, що передбачає:

- здатність здійснювати оцінювання результатів навчання учнів;
- здатність аналізувати результати навчання учнів;
- здатність забезпечувати самооцінювання та взаємооцінювання результатів навчання учнів [3].

Очевидно, що оцінювально-аналітична компетентність педагога повинна ґрунтуватися на нормативній основі, відрізнятися етапністю, постійним зворотнім зв'язком, точністю і, найголовніше, об'єктивністю.

Ці характеристики залежать від багатьох обста-

вин і цілої низки суб'єктивних чинників:

1) від рівня розвитку всього комплексу компетентностей трудової функції «управління освітнім процесом»;

2) від рівня сформованості складників оцінювально-аналітичної компетентності, тобто знань теорії методики та технологій оцінювання, психологічного складу особистості педагога, його темпераменту, готовності до оцінювально-аналітичної діяльності, вмінь і навичок застосування на практиці сучасних методик і технологій оцінювання.

Взявши до уваги положення методики розроблення професійних стандартів, урахувавши вимоги чинного професійного стандарту вчителя (2020 р.) ми виокремили три основних компоненти в структурі оцінювально-аналітичної компетентності (див. Табл.1)

Перший компонент розкриває базові знання вчителя й основні поняття терміносистеми оцінювання, в тому числі, пов'язані з отриманням оцінки.

Другий компонент визначає ставлення вчителя до оцінки й оцінювання, ті сенси, які він/вона вкладає в оцінювально-аналітичну діяльність, цілі, які ставить при здійсненні оцінювання.

Нарешті, третій компонент включає навички й досвід оцінювання.

Саме другий компонент структури оцінювально-аналітичної компетентності яскраво розкриває особистісні риси педагога, наприклад, здатність відчувати проблеми, проявляти співчуття, виявляти справедливість, толерантність, повагу до учня/-ці, гнучкість мислення, цілеспрямованість, що дає мож-

Таблиця 1.

Компоненти оцінювально-аналітичної компетентності вчителя

Когнітивний	Мотиваційно-ціннісний (особистісний)	Операційний
Наявність знань про оцінювальну діяльність, засоби, методи, прийоми оцінювання та зворотного зв'язку	Спрямованість на саморозвиток і розвиток здобувачів в освітньому процесі, орієнтація на формування оцінювально-аналітичної самостійності учнів	Оцінювальні вміння, вміння прийняти грамотне рішення в проблемній оцінювальній ситуації і т.і

ливість розкрити мотиви і прагнення учнів.

Це дає нам підставу визначити мотиваційно-ціннісний (особистісний) компонент як *деонтологічний складник* оцінювально-аналітичної компетентності педагога.

Як свідчить аналіз наукових джерел, термін «деонтологія» походить від грецького *deontos* – «обов'язок» і *logos* – «вчення» і був вперше застосований в 1834 році англійським філософом, соціологом і правознавцем С.Бентамом (J.Bentham), який написав книгу про теорію моральності «Деонтологія, або Наука про мораль» і під деонтологією розумів «науку про обов'язкове і належне» [9].

М. Васильєва визначила поняття «педагогічна деонтологія» як галузь педагогічної науки, що становить узагальнену систему принципів, норм, вимог, яким має відповідати поведінка педагога в умовах професійної діяльності [12]. Дослідниця визначила, що у процесі підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності необхідно звертати увагу на мотиваційно-ціннісний компонент такої підготовки, а саме: мотивація на вдосконалення власної поведінки, сформований інтерес до проблем педагогічної деонтології); сукупність ціннісних орієнтацій; сформованість особистісно значущих якостей, необхідних для здійснення нормативної поведінки в галузі професійної діяльності у взаємодії з іншими учасниками педагогічного процесу при розв'язанні різноманітних ситуацій [12, с.18].

Отже, виокремивши з мотиваційно-ціннісного компоненту професійної компетентності вчителя деонтологічний складник, можемо визначити, що він виконує:

- науково-теоретичну функцію (забезпечує сутність професійного обов'язку педагога, його деонтологічну готовність, формування деонтологічних якостей);
- аксіологічну функцію (вивчення й формування ціннісних орієнтацій системи оцінювання у контексті стійких норм моральної свідомості та взаємодії);
- практичну функцію (забезпечення механізму створення сприятливого морально-психологічного клімату в ході оцінювальної взаємодії вчителя з усіма учасниками освітнього процесу та реалізації принципів педагогіки партнерства);
- прогностичну функцію (формування перспективи розвитку оцінювально-аналітичної компетентності, її окремих напрямів, деонтологічна готовність педагога до формування активної особистісної позиції здобувачів освіти, деонтологічна готовність педагога до роботи з дітьми з особливими потребами).

Сутність нашої ідеї полягає в необхідності розгляду впливу деонтологічного складника оцінювально-аналітичної компетентності вчителя на результат професійної діяльності: взаємодію з усіма учасниками освітнього процесу із застосуванням усього різноманіття форм і способів оцінювання та оцінки через зворотній зв'язок.

Уважаємо, що в системі цінностей педагога повинні поєднуватися високий рівень предметно-

методичної компетентності трудової функції «А» з деонтологічним складником оцінювально-аналітичної компетентності трудової функції «Г», що опрацьовується у вірі в здібності та таланти дитини, здатності захоплюватися досягненнями учня/-ці, педагогічному оптимізмі, орієнтації на власний успіх та успіхи тих, кого навчає, здатності дивуватися і дивувати, зберігати інтерес до саморозвитку, не соромитися своїх людських проявів (гніву, сорому, слабкості, гумору); синтезі совісті, гідності і поваги до себе й інших, інтелігентності, здатності до професійної рефлексії.

Реалізація цієї ідеї розглядається як створення принципово нової культури оцінювання в освітньому закладі. Культури, яка базується на таких принципах (рис. 2):

Рис 2. Принципи оцінювання [11]

Деонтологічний складник оцінювально-аналітичної компетентності має стати спусковим механізмом справедливого та мотивувального оцінювання, що дозволить учневі/-ці відчути себе цінним/-ою і знаходити сенс у навчанні. Педагог формує у себе певні моделі професійної поведінки, які є виявленням сформованості його оцінювально-аналітичної компетентності. Так до моделей професійної поведінки дослідники відносять такі:

- розуміти почуття і прагнення учнів;
- заохочувати стосунки участі, що сприяють навчанню;
- реагувати на різноманітність;
- приймати рішення без вияву сумніву;
- бути уважними до будь-яких змін у груповій динаміці;
- забезпечувати дотримання чинних правил;
- виявляти готовність сприймати критику і критикувати інших конструктивно;
- установлювати успішні взаємини з членами команди;
- демонструвати справедливість, неупередженість.

ність та об'єктивність у роботі з учнями.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, із затвердженням професійного стандарту вчителя виникла необхідність в якісно іншій підготовці педагога, що дозволяє поєднувати фундаментальність професійних базових знань з інноваційністю мислення і практико-орієнтованим дослідним підходом до реалізації нового формату оцінювання. Мова йде про особистість учителя, осо-

бистість, яка вміє жити в умовах невизначеності, особистість творча, відповідальна, стійка до стресів, здатна здійснювати конструктивні та компетентні дії в різних видах життєдіяльності.

Висвітлена в статті проблематика має перспективи для подальших досліджень у царині методики розвитку складників професійних компетентностей педагога в післядипломній педагогічній освіті.

Список використаної літератури

1. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення 24.05.2021).
2. Про повну загальну середню освіту: Закон України від 16 січня 2020 року № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення 24.05.2021).
3. Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)»: Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 23 грудня 2020 № 2736-20. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#Text> (дата звернення 24.05.2021).
4. Державний стандарт базової загальної освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення 24.05.2021).
5. Смагін І.І. Структура професійної компетентності педагога: нормативно-функціональний підхід. *Народна освіта*. Електронне фахове видання. 2017. Випуск 3 (33). URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=5001 (дата звернення 24.05.2021).
6. Розвиток інформаційно-аналітичної компетентності педагогічних працівників ПТНЗ: теорія і практика. Монографія / В.В. Ягупов та ін. К.: ТОВ «НВП Поліграфсервіс», 2014. 176 с.
7. Шуневич О. М. Умови розвитку оцінювальної компетентності педагогів у закладах післядипломної педагогічної освіти *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. № 70. Т. 4. С. 67–73.
8. Мельничук Ю. П. Критерії, показники та рівні сформованості проектно-аналітичної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників. *Молодий вчений*. 2018. № 1 (53). С. 357–361.
9. Пиріг Л. А., Скакун О. Ф. Деонтологія. *Енциклопедія Сучасної України* / гол. редкол.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк та ін. К.: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2007. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=26029 (дата звернення 24.05.2021).
10. Шевченко Ю. М. *Педагогічна деонтологія*: навч.-метод. посіб. Мелітополь: Видавничо-поліграфічний центр «Люкс», 2018. 130 с.
11. Матеріали семінару «Локалізація освітньої програми і практики оцінювання у школі (5-6 класи) на основі фінського досвіду» 30.10 – 01.11.2019 року. Київ: Б.в. С.34.
12. Васильєва М. П. *Теоретичні основи деонтологічної підготовки педагога*: автореф. дис... д-ра пед. наук: 13.00.04. Харків., 2004. 38 с.

References

1. Pro osvitu [On Education]: Zakon Ukrainy vid 5 veresnia 2017 roku № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].
2. Pro povnu zahalnu seredniu osvitu [On Complete General Secondary Education]: Zakon Ukrainy vid 16 sichnia 2020 roku № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> [in Ukrainian].
3. Profesiinyi standart za profesiiami «Vchytel pochatkovykh klasiv zakladu zahalnoi serednoi osvity», «Vchytel zakladu zahalnoi serednoi osvity», «Vchytel z pochatkovoї osvity (z diplomom molodshoho spetsialista)» [Professional standard for the professions «Primary school teacher of general secondary education», «General secondary school teacher», «Primary education teacher (with a diploma of a junior specialist)»]: Nakaz Ministerstva rozvytku ekonomiky, torhivli ta silskoho hospodarstva Ukrainy vid 23 hrudnia 2020 № 2736-20. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#Text> [in Ukrainian].
4. Derzhavnyi standart bazovoi zahalnoi osvity [State standard of basic general education]: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30 veresnia 2020 r. № 898. URL: [in Ukrainian].
5. Smahin, I. I. (2017). Struktura profesiinoi kompetentnosti pedahoha: normatyvno-funktsionalnyi pidkhid [The structure of professional competence of a teacher: normative-functional approach]. *Public education. Electronic professional publication*. 3 (33). URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=5001 [in Ukrainian].
6. Yahupov, V. V. (Eds.). (2014). *Rozvytok informatsiino-analitychnoi kompetentnosti pedahohichnykh pratsivnykiv PTNZ: teoriia i praktyka* [Development of information-analytical competence of pedagogical workers of vocational schools: theory and practice]. NVP Polihrafservis [in Ukrainian].
7. Shunevych, O. M. (2020). Umovy rozvytku otsiniuvalnoi kompetentnosti pedahohiv u zakladakh pisliadyplomnoi pedahohichnoi osvity [Conditions for the development of evaluative competence of teachers in institutions of postgraduate pedagogical education]. *Pedagogy of formation of creative personality in higher and general education schools*, 70 (4), 67–73. [in Ukrainian].
8. Melnychuk, Yu. P. (2018). Kryterii, pokaznyky ta rivni sformovanosti proektno-analitychnoi kompetentnosti maibutnykh ofitseriv-prykordonnykiv [Criteria, indicators and levels of formation of project-analytical competence of future border guards]. *Young Scientist*, 1 (53), 357–361. [in Ukrainian].
9. Pyrih, L.A., & Skakun, O.F. (2007). Deontolohiia [Deontology]. In Dziuba, I. M. (Ed.). *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy* [Encyclopedia of Modern Ukraine]. Institute of Encyclopedic Research of the National Academy of Sciences of Ukraine. http://esu.com.ua/search_articles.php?id=26029 [in Ukrainian].
10. Shevchenko, Yu. M. (2018). *Pedahohichna deontolohiia* [Pedagogical deontology]. Lux Publishing and Printing Center. [in Ukrainian].
11. Materialy seminaru «Lokalizatsiia osvitnoi prohramy i praktyky otsiniuvannia u shkoli (5-6 klasy) na osnovi finskoho dosvidu» [Proceedings of the seminar «Localization of the educational program and assessment practice in school (grades 5-6) based on the Finnish experience»] 30.10 – 01.11.2019. Kyiv. [in Ukrainian].
12. Vasyliieva, M. P. (2004). Teoretychni osnovy deontolohichnoi pidhotovky pedahoha [Theoretical bases of deontological training of the teacher] (Extended abstract of Doctoral dissertation). G.S.Skovoroda Kharkiv State Pedagogical University. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 27.05.2021 р.

Стаття прийнята до друку 03.06.2021 р.

Smagina Taisa

Candidate of Pedagogical Sciences

Head of Department of Methods of Teaching Subjects

Zhytomyr Regional In-service Teacher Education Institution of Zhytomyr Regional Council, Zhytomyr, Ukraine

DEONTOLOGICAL COMPONENT OF EVALUATION-ANALYTICAL COMPETENCE OF A TEACHER

Abstract. With the approval of teachers' professional standard there is a need for a qualitatively different teacher training, which allows to combine the fundamentals of professional basic knowledge with innovative thinking and practice-oriented research approach to the implementation of a new evaluation format. Modernization of the system of education in Ukraine has radically changed the «portrait» of the modern teacher and the requirements for his work. There is a demand for professionals who not only know their subject well, but also have a flexible professional self-awareness, emotional intelligence and communication skills focused on creativity, innovation, entrepreneurship. There is a need to create a route map for the development of teachers' professionalism in Ukraine. The analysis of the teacher's professional standard encourages to more detailed definition and comprehension of the value sphere of teacher's professional activity. It is here, in our opinion, that the achievements of a relatively new field of scientific knowledge – pedagogical deontology – should be used. The purpose of the article is to identify and determine the place of the deontological component within the teacher's evaluative-analytical competence in the formulation of teacher's professional standard. Based on the comparative analysis of literature sources, the author's conclusions are formulated. Motivational-value (personal) component of the structure of evaluative-analytical competence clearly reveals the personal traits of the teacher, which gives the opportunity to reveal students' motives and aspirations. This gives grounds to define the motivational-value (personal) component as a deontological component of the teacher's evaluative-analytical competence. It should be a trigger for fair and motivating assessment that enables the student to feel valued and find meaning in learning. The teacher forms certain models of professional behavior, which are a manifestation of the formation of his evaluative-analytical competence.

Key words: competence; professional competence; evaluative-analytical competence; deontological component.